

АЛЕКСАНДАР ГАТАЛИЦА

Када сам почињао да пишем роман *Невидљиви* интригирала ме је идеја да веома мали број читалаца-гледалаца-слушалаца посеже за једним уметничким делом самостално, а да одиста велики број њих јесте спреман да купи књигу, оде на концерт или посети изложбу „уколико то сви раде”. Из овог првобитног нуклеуса настала је идеја о „контролорима модерне уметности” у роману *Невидљиви*, који је до сада имао четири издања и наишао на контроверзан пријем читалаца који нису могли да разлуче да ли је оно што пишем у роману фикција или есејизована документаристика о тајним друштвима која су одиста постојала и направила пресудни преокрет у рецепцији модерне уметности.

Све је ипак била фикција, или прецизније речено – мистификација једног процеса који је одиста противречан. Збиља, зашто веома мали број људи истражује која би књига била погодна за њега, а врло велики број склон је „преписивању” и купује ону књигу коју сви читају? Да ћу одговор на ово питање добити веома брзо – и то проверавајући рецепцију следеће своје књиге *Велики рай* – нисам могао ни слутити.

Дакле, књига *Велики рай* је изашла и наишла на леп пријем првих 1.500 читалаца који су купили прво издање романа пре него што је добио Нинову награду (то су они који сами од себе проналазе лектиру). Онда је дошла награда и уследила је рецепција књиге за коју веле да је највећа у случају једне „озбиљне књиге” у овом веку. Следећих десет хиљада купаца-читалаца књига је нашла за мање од месец дана након проглашења награде. Но, онда је процес рецепције кренуо оним током описаним у роману *Невидљиви*. Књиге Нинових добитника обично су се у овом столећу задржавале на око 10.000 продатих примерака, или мало преба-

дивале ту бројку, што је за наше услове респектабилан тираж, али *Велики рај* је без икакве рекламе наставио да се продаје и продаје. До данас је одштампано близу 40.000 примерака романа који није ни лак, ни кратак, махом не говори о љубавним романсама и нема срећан крај.

Десило се управо како је кључни контролор уметности Димитрије Герасимовић у роману *Невидљиви* и предвиђао: „Слепу публику треба натерати да заволи уметничко дело, па било оно лако за схватање или не, а онда ћемо ми да се повучемо, јер ће публика почети да 'преписује' пријем дела и слава уметника рашће без ичије помоћи.”

Ипак, шта сам приметио први пут у контакту с одиста великим бројем читалаца, њих вероватно и преко 100.000, ако рачунамо да кућне примерке прочита два, а библиотечке и преко сто читалаца? Моја нова армија читалаца није била преписана из групе оних који су читали љубиће, кримиће или порниће. Не, то су образовани, квалификовани, заинтересовани и искусни читаоци који једноставно у већини немају само један мали окидач који их тера да сами оду у књижаре и пронађу књигу за себе. То како је огроман број читалаца дубински прочитао роман који има седамдесет осам ликова и подоста компликовану радњу, јесте за причу или за још један роман. Не само професори књижевности и историчари, од којих се то очекивало, него и лекари у ноћној смени, продавачице у бутицима, глумци у паузи између две реплике – сви они тако су страшно, заинтересовано и инвентивно прочитали *Велики рај* да су ме њихова питања и реакције у десетинама градова у Србији дубоко потресли и протресли моје уверење да квалификоване читалачке публике у Србији нема у великом броју.

Након обављеног „герасимовићевског” експеримента, велим да у Србији постоји најмање 100.000 читалаца (30.000 купаца) за сваки добар роман који се појави, те сигурно није тачна тврдња да „висока књижевност” може да има само „ниске тираже”, а ниска књижевност високе. Ово такође значи да се испред назива висока књижевност обавезно морају избрисати знакови навода који значе да је то нешто *лажно* или *уишћено*. Због ове две речи, изгледа да треба да падне и цела изграђена слика о књижарском тржишту, па и самој српској књижевности.

Дакле, није тачно да дивна али, авај, захтевна дела, не налазе публику само зато што нису популарно писана. Биће да књижарско тржиште и саму писану реч једнако трују два отрова: популарна петпарачка литература, али и испразна високумна књижевност. Овај први отров опасан је онолико колико се о њему ипак непрестано пише (феномен кича, естрадизације књижевности и слично);

онај други је, међутим, далеко опаснији, јер се о њему не говори и он није предмет готово никакве социјалне анализе. Наиме, дезавуисање културе и њена маргинализација дали су више него погодно тло за армију аматера, незналица, испразних људи без талента и имагинације који су се на испошћеној литерарној земљи прогласили писцима. Рачуница је била и остала врло једноставна: када се ни књиге правих писаца не продају добро, онда ни моје књиге лажног писца неће одударати много од те слике, те ћу не-сметано годинама моћи да се проглашавам литератом, штампам своја дела, а када она – тако бледа и неинвентивна – не пронађу читаоце, завапићу над рестриктивном културном политиком, небригом Министарства културе, па на ту кукњаву можда добити и неку стипендију из иностранства, уколико све успем довољно успешно да заогрнем у идеолошки оквир.

Није спорно, то је још сликар Бранко Лазаревић утврдио пре Другог светског рата, што већина конзумента уметности помишља да би и они „могли тако”, већ што један број њих то заиста и покушава. Тако и данас долазимо до класичне замене идентитета – и то, рекло би се у огромном броју. Неко ко има јака читалачка осећања помишља да би могао да их употреби у сврху настанка новог уметничког дела. Снажна осећања су приликом стварања обавезна, али да би добра књига настала потребни су и: таленат, лудост, занатска вештина, познавање бројних техника писања наших и страних писаца и што је најважније – свест о томе шта је уметничко дело и чему оно уопште служи. Све то љубитељ-писац не поседује, али зато безобразлука и дрскости има у превеликој мери. Једну књигу му објави завичајни клуб, другу издавачка кућа у пропадању и он/она поднесе захтев за пријем у неку професионалну организацију писаца. Потом иде и остало све по плану. Писац са две књиге почиње да учествује на књижевним трибинама и већ ту почиње да се оглашава жртвом, али не одсуства свог талента, већ опорог и грког културног хумуса који његовим цветовима зла не допушта да се развију и разбокорје, што би се „у некој културнијој земљи са уређенијом културном политиком” свакако већ десило...

Након тога љубитељ-аматер-писац треба да добије неку награду да би ударио печат на своје занатство. Ни то није тако тешко, пошто у Србији према једној рачуници има 300, а према другој чак 500 књижевних награда. Следеће је дакле добијање награда. Трећа књига мора добити једну звучну, а четврта другу награду такође престижног имена. Ту је наш лажни писац већ прешао у прву класу каравана „признатих писаца”. Тврди, као неки књижевни јунак, да се његова пета књига чека с нестрпљењем, а онда

када се појави и не изазове апсолутно никакву реакцију осим равнодушности, почиње трећа етапа „стваралаштва”: проналажење ментора. Живимо у неуређеном друштву где лоши надвисују добре, и где поштен човек и „прави писац” не може да успе уколико не уђе под скуте неке „велике литерарне мајке” или каквог „вечно забринутог књижевног мага”. Наш писац онда улази у председништва литерарних организација, постаје секретар, портпарол, потпредседник. Са овог места, заштићен неком „великом литерарном мајком” као матицом-пчелом или каквим оцем нације, он је идеално замео свој траг и сада је од надриписца постао надриконтролор малог поседа „неомиљене књижевности”.

И шта са тог места чини? Шекспир је то описао у неколико својих трагедија, а најбоље у *Отелу*. Наш писац-контролор почиње да се руководи једино злом, јер упркос градњи лажне слике, самог себе није могао заварати и цвеће зле љубоморе набујало је као коров на талогу његове лупешке савести, за коју и даље мисли да је вешто скрива. „Познати писац” сад је у жиријима за доделу литерарних награда (а прошло је ни десет година како је написао прву књигу и објавио је у завичајном клубу писаца). Као члан жирија он, наравно, гледа како да црним вулканским пепелом свог чемера угаси и најмању жеравицу талента коју примети код било кога другог. Добитник мора бити неко налик њему, дакле неталентован, али кога одабрати, кад сваки неталенат због бледила личи један на други? Наравно, онај који му се највише додворио, омилио, ко му је, да се не лажемо, највише понудио, или ко му у будућности може бити најсклонији и најједноставнији за уцењивање (и он сам тако је, уосталом, добио своје прве књижевне награде)...

И овде негде можемо да застанемо да не бисмо стигли до националне пензије за нашег „писца”, која је, уосталом, укинута. Вратимо се наслову овог темата: „’Висока’ и ’ниска’ књижевност – са наводницима или без њих?”. Живот је, барем према ономе што је речено досад, много компликованији него што би се то на први поглед могло казати. Међу „ниску” књижевност броји се почесто и жанровска, а Србија има праве мајсторе SF и F жанра, као и хорора, те се таква подела, дакле, мора поправити. У „високу” књижевност броји се песмо-начертаније можда и неколико хиљада песника који пишу песме без искре и без икаквог заноса, те и такво разврставање мора да се доведе у питање.

Подела на „високу” и „ниску” књижевност, дакле, умногоме је погрешна; подела на професионалну и дилетантску никако није. Како професионализовати књижевну сцену, питање је на које за сада нема правог одговора. А можда то није ни могуће. Ако неко помисли да у 19. веку, када се књига далеко теже штампала него

данас, није било „усхићених песника”, миљеника фрушкогорских игумана који су у тамошњим штампаријама преко везе добијали штампарску пресу, вара се; да је Мир-Јам, заправо Милица Јаковљевић, сестра Стевана Јаковљевића зна чак и Википедија; да је и у социјализму постојала мала армија радничких и синдикалних писаца и поета „из треће смене”, није тешко доказати. Увек ће бити читалаца који ће у неком пресудном часу помислити да би могли постати писци. Али то је била грешка и мучење папира онда, као и сада.